

по русскому языку. Транслируемые этим жанром знания о культуре, истории, реалиях и традициях народа способствуют воспитанию положительного отношения к иностранному языку, культуре народа – носителя данного языка. Данные экстралингвистические знания обеспечивают формирование обучающихся культурологической компетенции, необходимой для осуществления межкультурной коммуникации.

Т.М. МХАЯН (г. Брест, БрДГУ)

СПЕЦЫФІКА НАВУЧАННЯ ПРАФЕСІЙНА АРЫЕНТАВАНАМУ МАЎЛЕННЮ СТУДЭНТАЎ ТЭХНІЧНАЙ ВДУ

Паскоранае развіццё навукі і тэхнікі, укараненне новых тэхналогій, павышэнне ўзроўню маўленчай дзейнасці патрабуюць ад вышэйшай школы падрыхтоўкі спецыяліста з развітымі навыкамі камунікацыі, які на высокім узроўні мог бы наладжваць зносіны ў прафесійнай сферы як на рускай, так і на беларускай мовах.

Факультатыўны курс «Беларуская мова» выкладаецца студэнтам-першакурснікам (носьбітам рускай мовы), якія раней не вывучалі беларускую мову, паколькі сярэдняю адукацыю атрымалі за межамі Рэспублікі Беларусь. Асноўная мэта факультатыўнага курса – дапамагчы пачаткоўцам авалодаць навыкамі чытання, маўлення, пісьма на беларускай мове; навучыць свабодна арыентавацца ў розных моўных сітуацыях, а таксама пазнаёміць студэнтаў з прафесійнай лексікай беларускай мовы.

Як правіла, вывучэнне беларускай мовы ў студэнтаў-пачаткоўцаў не выклікае асаблівых цяжкасцей, паколькі беларуская і руская мовы з’яўляюцца роднаснымі. Аднак існуе спецыфіка навучання такіх студэнтаў і заключаецца, на нашу думку, у тым, што з гэтай навучання выступае фарміраванне маўленчых навыкаў і ўменняў пры мінімуме тэарэтычных ведаў па мове.

Пры выкладанні факультатыўнага курса ад выкладчыка патрабуецца, першае, арганізаваць маўленчую практыку і прапанаваць для выканання студэнтам-пачаткоўцам маўленчыя практыкаванні. Па-другое, мінімізаваць аб’ём моўных ведаў у выглядзе правіл і інструкцый, паколькі сістэма заняткаў скіравана на выпрацоўку практычнай, камунікацыйнай кампетэнцыі ў першакурснікаў. Па-трэцяе, пры падборы матэрыялу арыентавацца на будучую прафесію маладых людзей.

У беларускай мове існуе вялікі пласт слоў, зразумелых носьбітам рускай мовы, таму што «ўсходнеславянскія мовы (руская, беларуская, украінская) унаследавалі са старажытнарускай мовы асноўны слоўніковы фонд, што выпрацаваўся яшчэ ў перыяды індаеўрапейскага, агульнаславянскага і агульнаўсходнеславянскага моўных адзінстваў» [1, с. 40]: *брат, сястра, зуб, калена, клён, каза, мора, холад, востры, браць, есці, я, вы, дом* і інш. Аднак беларуская мова, як і любая іншая, мае ўласную лексіку, што складае

нацыянальную спецыфіку ў параўнанні з лексікай рускай і ўкраінскай моў: *абатал, сцезжа, хутка, частка, кола, сквіца, лічба, постех, злачынца, уцякаць* і інш., таму асабліва ўвага на занятках надаецца засваенню лексічнага мінімуму, развіццю ўменняў выказаць свае думкі на вывучаемай няроднай мове. Вялікую цікавасць у студэнтаў выклікае безэквівалентная беларуская лексіка. І нягледзячы на абмежаваную колькасць гадзін, адведзеных на факультатыв, нельга ігнараваць гэты пласт лексікі, які ярка паказвае нацыянальную адметнасць беларускай мовы, яе каларыт і выяўленчы здольнасці.

Навучанне беларускай мове ў адзначанай студэнцкай аўдыторыі найперш адбываецца праз арыентацыю на маўленчыя эталоны – мову выкладчыка, сродкі масавай інфармацыі. Думаецца, мэтазгодна прапаноўваць студэнтам адзін і той жа тэкставы матэрыял на беларускай і рускай мовах для супастаўлення і выяўлення фанетычных і арфазічных асаблівасцей беларускай мовы. У ходзе працы адзначаюцца ў словах зацвярдзелыя зычныя [*рамонт*], [*працэс*]; з’явы дзекання і цекання [*с’у’ана*], [*кас’у’ол*]; захаванне цвёрдага вымаўлення зычных [*д*], [*т*] у словах іншамойнага паходжання [*рэз’ідэнцыя*], [*тэорыя*], [*арх’ітэктура*]; фрыкатыўнасць гуча [*у*] [*ураг*], [*ар’ан’ізацыя*]; асіміляцыя па мяккасці [*нос’н’эх*], [*дас’в’эччанас’у’*], [*дз’в’эры*]; прыпадабненне шыпячых да свісцячых і свісцячых да шыпячых [*вучыс’а*], [*шчэпл’эн’н’э*]; асаблівасці вымаўлення спалучэнняў зычных [*аччуджэн’н’э*], [*парыск’і*], [*завацк’і*]; наяўнасць у беларускай мове поўнагалосных формаў слоў *перадапошні, перадсвяточны, серада, вораг, галоўны, сярэдні*.

Як ужо адзначалася, змест навучання беларускай мове звязваецца з будучай прафесіяй студэнтаў, і гэта адлюстроўваецца ў падборы моўнага матэрыялу, які дапамагае вызначыць марфалагічныя, словаўтваральныя і сінтаксічныя асаблівасці беларускай мовы. Менавіта ў тэкстах прафесійнай накіраванасці сустракаем вялікую колькасць дзеепрыметнікаў і дзееспрыслоўяў, якія не спрыяюць хуткаму ўспрымання інфармацыі на няроднай мове студэнтамі-пачаткоўцамі, паколькі марфалагічнае нармаванне дзеепрыметніка і дзееспрыслоўя рознае ў рускай і беларускай мовах. У такім выпадку параўнанне суфіксаў адпаведных дзееспрыслоўяў у абедзвюх мовах дапамагае студэнтам засвоіць нарматыўныя формы беларускай мовы (принима-я = прыма-ючы; примени-в = прымяні-ўшы). Больш пытанняў узнікае пры супастаўленні дзеепрыметнікаў. У рускай граматычнай сістэме дзеепрыметнікі «больш значныя, чым у беларускай, у сувязі з тым, што нормы рускай мовы фарміраваліся з арыентацыяй на кніжна-лісьмовую традыцыю стараславянскай мовы, а беларускай – на аснове народна-дыялектнай мовы» [2, с. 45]. Таму ў сучаснай беларускай мове не ўсе формы дзеепрыметнікаў ужывальныя (зваротныя не ўжываюцца зусім), а дзеепрыметнікі з суфіксамі -уч- (-юч-), -ач- (-яч-), -ом- (-ем-), -ім- (-ым-) характэрны для навуковага стылю ў спалучэннях тэрміналагічнага характару (*рухаючая сіла, рэкамендуемая літаратура, нясуцьчы сцены*). Супастаўляючы навуковыя тэксты на рускай і беларускай мовах, няцяжка заўважыць трансфармацыі, якія адбыліся пры перакладзе на беларускую мову дзеепрыметнікаў (дзеепрыметнікі заменены адпаведнымі

складана залежнымі сказамі з даданай азначальнай часткай): *меропрыяття, обеспечивающие сохранение природных ресурсов – мерапрыемствы, якія забяспечваюць..., доход підприємцеля, вложившего капитал – даход прадпрымальніка, які ўкладу капітал...).*

Даволі часта пры чытанні і аналізе тэкстаў на беларускай мове ў студэнтаў узнікаюць пытанні, звязаныя з ужываннем канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду ў родным склоне адзіночнага ліку. На жаль, і ў моўнай практыцы беларускіх студэнтаў назіраем блытаніну ў формах слова, пры выбары канчаткаў. Задача выкладчыка, на нашу думку, даступна і спрошчана патлумачыць з’яву. Варта звярнуць увагу студэнтаў на лексічнае значэнне такіх назоўнікаў, што дапаможа выявіць структуру прадмета. Калі гэта навуковы тэрмін, асоба, адзінкавы прадмет або частка ад цэлага, то назоўнік ужываецца з канчаткам *-а(-я)*. Калі прадметнасць прадстаўлена сукупнасцю прадметаў, рэчывам ці з’явай, працэсам, дзеяннем, то назоўнік у родным склоне будзе мець канчатак *-у(-ю)*.

Вялікую колькасць спецыяльных лексем, якія часта сустракаюцца ў навуковых тэкстах, складаюць дэрываты. Гэта патрабуе параўнальнага аналізу словаўтваральных кампанентаў у рускай і беларускай мовах і пільнай увагі пры іх выкарыстанні. Напрыклад, некаторыя групы назоўнікаў з суфіксам *-тель* у рускай мове маюць у беларускай мове карэляцыйную форму з суфіксам *-нік* (мужчынскі род), такія тэрміналагічныя адзінкі ўтвараюцца, як правіла, ад незапаячаных дзеясловаў і абазначаюць прыстасаванні для выканання дзеянняў або асоб: *растворитель – растваральнік, распределитель – размеркавальнік, утеплитель – уцяпляльнік, покупатель – накупнік, испаритель – выпарнік, загрязнитель – забруджвальнік, мыслитель – мысленнік (мысліўца, мысляр), изобретатель – вынаходнік, ниматель – наймальнік, вредитель – шкоднік; актыўна ўжываюцца суфіксы *-н, -ын(-ін)* (жаночы род): *чьиальня, кавярня, пральня, вастрыня, велічыня, далечыня, даўжыня*, а таксама суфіксы *-цьв, -ні* (ніякі род): *хадайніцтва, студэнцтва, нарміраванне, распілоўванне, забудоўванне*; беларускія тэрміны з суфіксам *-аль*, якія называюць прафесіі, не маюць аналагічных у рускім тэрмінаўтварэнні: *каваль – кузнец, ганталь – шифершчык*. Пры ўтварэнні прыметнікаў ад назоўнікаў на *-цьв* суфікс *-на* далучаецца да поўнай асновы: *меліярацьв – меліярацьвны, камунікацьв – камунікацьвны, канструкцьв – канструкцьвны, адміністрацьв – адміністрацьвны*. Большасць запазычаных дзеясловаў, якія ўжываюцца ў маўленні спецыялістаў, у беларускім варыянце маюць суфікс *-ава(-ява)*, без *-ір(-ыр)*: *планаваць – планіраваць, рэканструяваць – рэканструіраваць, канструяваць – канструіраваць, праектаваць – праекціраваць, кампанаваць – кампазіраваць, стымуляваць – стымуліраваць, кантраляваць – кантраляваць, архіваваць – архіваваць, індэксаваць – індэксіраваць, камерцьялізаваць – каммерціялізаваць, канвертаваць – канверціраваць, рэпрыватызаваць – рэпрыватызіраваць, сінтэзаваць – сінтэзіраваць і інш.**

Нацыянальныя адметнасці беларускай мовы добра выяўляюцца ў сінтаксісе, што асабліва важна памятаць пры разглядзе навуковага тэксту.

Прыкладзём некалькі прыкладаў разыходжанняў у перадачы часавых, прычынных, мэтавых адносін у рускай і беларускай мовах: *во время + родительный падеж – падчас + родны склон, в своё время – у сваім часе; в последнее время – апошнім часам; по поводу + родительный падеж – з поваду + родны склон; в связи с + творительный падеж – з прычыны + родны склон; из-за + родительный падеж – праз + вінавальны склон / через + вінавальны склон; в направлении + родительный падеж – у напрамку + да + родны склон і інш.*

Падчас вывучэння беларускай мовы ў студэнтаў-пачаткоўцаў абавязкова ўзнікаюць недарэчныя сітуацыі, звязаныя з выкарыстаннем так званых міжмоўных амонімаў. Гэта словы, якія пішуцца і вымаўляюцца ў розных мовах падобна, але маюць розныя значэнні. Як паказвае практыка, студэнты з цікавасцю выконваюць практыкаванні, у якіх прапануецца скласці сказы з такімі словамі на рускай і беларускай мовах. Гэта спрыяе лепшаму засваенню лексікі і падкрэслівае нацыянальныя рысы абедзвюх моў. Прыкладзём прыклады найбольш ужывальных міжмоўных амонімаў: *час – час, рэч – речь, вялікі – великий, адказаць – отказать, карысны – корыстный, нагадаць – нагадать, справа – справа, вяселье – веселье, нядзеля – неделя, рушыць – рушить, правесці – провести, прозвішча – прозвище, поўнач – полночь, трус – трус, пачатак – початок, лістапад – листопад, люты – люты, покой – покой, диван – диван, столь – столь, наверх – поверх, байка – байка, удел – удел, годны – годный, розніца – розница, ставіцца – ставиться.*

Такім чынам, спецыфіка навучання беларускай мове як няроднай заключаецца ў фарміраванні камунікацыйнай кампетэнтнасці студэнтаў з арыентацыяй на будучую прафесію шляхам маўленчай практыкі, трэнінгу ў чытанні, практычных заданняў пры мінімальным выкарыстанні правіл і інструкцый.

Літаратура

1. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 464 с.
2. Малько, Г. Словаўтваральная інтэрферэнцыя ў беларускамоўным перыядычным друку / Г. Малько // Роднае слова. – 2003. – № 9.

О.Б. ПЕРЕХОД (г. Брест, БрГУ им. А.С. Пушкина)

УЧЕБНЫЙ КАБИНЕТ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Появление в университете иностранных студентов (с 2007 г.) внесло коррективы и в организацию учебного процесса, и во внеучебную деятельность. Если ранее научно-педагогическая деятельность преподавателей кафедры общего и русского языкознания БрГУ имени А.С. Пушкина была направлена на обучение русскому языку как родному, то сейчас усилил преподавательского состава сосредоточены также и на обучении русскому языку как иностранному. Кафедра общего и русского языкознания, приобретая опыт работы с иностранными сту-